

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ל"ח
תשע"ג
חשוון 458

פיטום הקטורת

בעקבות הריח האבוד

הגמרא (יומא לט, ב) מתארת את ירושלים וסביבותיה אפופות תמידית בריחה המשכר של הקטורת, ריח המורכב מתערובת מיוחדת ומדויקת. חוש הריח הוא הרוחני מכל החושים והוא מזהה במציאות איכויות עדינות שאינן נתפסות בכוחות הנפש הרגילים. חז"ל אמרו עליו שהוא החוש היחיד ש"הנשמה נהנית ממנו" (ברכות מג), ושלא נפגם בחטא אדם הראשון. למעשה, הנביא מספר כי המשיח שיבוא באחרית הימים ידון את הבריות לפי חוש הריח בלבד: "וַיִּרְחוּ בִירַאת ה', וְלֹא לִמְרֵאָה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ" (ישעיהו יא, ג).

בספרו הקאנוני "בעקבות הזמן האבוד" מנסה מרסל פרוסט ללכוד את זיכרון האושר הילדותי התמים, אותו זיכרון חמקמק של עיירת הולדתו, ששום עיון בתצלומיה, בשרטוטיה ובמפותיה, וגם שום דפדוף ברשומותיה – רשומות הבעלות והרכוש, הלידות והמיתות, הנישואין והגירושין, וכן הלאה – לא יועילו להעלותו. זיכרונו הרשמי, ההיסטוריה שלה – הגאוגרפית, הכלכלית, הגנאלוגית – לא יועילו ללכידת מהותה. מה אותה מהות אשר אליה פרוסט כל כך מתגעגע ואשר חומקת ממנו כמים האוזלים מכף יד? מה כן מעורר בפרוסט את זכרה הנשכח של אותה מהות אבודה? לא התצלומים, לא המפות, לא הרישומים ולא הסיפורים, אלא ריחן המשכר של עוגיות המדלן שזה עתה יצאו מהתנור. ריח עוגיות המדלן – שאותן נהג לאכול מדי יום א' בבית דודתו – הוא זה המצית באחת את זכר הדבר ומקים אותו כעוף החול מעפר השכחה. הדבר נוכח בזיכרונו באחת, חי ורוטט מאי פעם, במלוא שפעתו, כאילו היה כאן תמיד, כאילו לא נמחץ עד אבק תחת עולן המכביד של השנים.

מהי המהות שאותה אוצר ריח הקטורת? מהו סודה? מרכיבי הקטורת הם מדויקים מאוד. בתורה עצמה הוזכרו רק ארבעה מרכיבים (שמות פרק ל): "וַיֵּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לָךְ סָמִים טָטִי וְיִשְׁחָלֶתְ וְחִלְבֵּנָה סָמִים וְלִבְנָה זָכָה בַד בָּבַד וְיָהִי. וְעֵשִׂית אֹתָהּ קְטֹרֶת רִיחַ מְעֻשָׂה רִיחַ מִמֶּלֶח טָהוֹר קָדֵשׁ". המשנה מוסיפה את יתר הסממנים, שבעה במספר: מור, קציעה, שיבולת נרד, כרכום, קושט, קלופה, קינמון. בגמרא מצוין כי שבעת הסממנים הנוספים היו תורה למשה מסיני. אחד המרכיבים של הקטורת היה החלבנה, סוג של צמח המעלה ריח רע במיוחד שעליו אומרת הגמרא, "אי"י שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטורת" (בבלי, כריתות ו"ב).

הרב ניסים מגירונה (מאה 14) מנסה להתמודד עם התופעה הייחודית הזו (דרשות הר"ן, א):

וזהו הענין הנרמז בחלבנה הנכנסת בסמני הקטורת, כי עם היות ריח החלבנה מצד עצמה בלתי נאותה, אפשר שיהיה לה כח לעורר ולהוציא איכויות הסמים האחרים ולעורר בשמיותם. וכן על צד המשל, אם ימצאו בכלל אחד, פרטים בעלי חיסרון מאשר יכביד עליהם הכח המעורר לנקמה בלתי משוערת, בהמצאם בתוך הכלל, יעוררו כוחותיהם למה שראוי בפעל הזה ומה שצותה בו התורה, כי הם ישערו פעלם כפי המכוון התוריי.

לחלבנה יש כוח להשפיע על יתר הסממנים להוציא לפועל את בושמם. גם בכוחות הטוב צריך לעורר את החיות הטמונה בהם ואינה באה לידי ביטוי. האיחוד וההתערות גורמים לכך שהסם הרע מוציא לפועל את האיכויות הגנוזות בנפשות. אופן הכנת הקטורת מלמד על רעיון דומה. יש לשחוק את כל מרכיבי הקטורת ולהפוך אותם לתערובת אחידה. רק אחרי שהקטורת דקה ביותר עד שאין אפשרות לזהות בין מרכיביה השונים, יכול הכוהן ליטול אותה ולהעלותה לפני ה'. תערובת זו מייצגת את כל חלקי האומה, על דרכיהם ומעשיהם השונים ללא היררכיה. בעלי הרמזו דרשו את הקטורת על פי התרגום הארמי: "קטורא" = קשר. זהו תפקידה, לקשור. אפשר לומר בפשטות שהקטורת יוצרת קשר כפול: קשר של אגודה אחת, בין אדם לאדם, וקשר של אדם – אלקים.

הקטורת שבמשכן הייתה עבודה שגרתית המתרחשת פעמיים ביום (בסמוך להטבת הנרות בבוקר ולהעלאת הנרות בין הערביים). בשונה ממוזבח הקרבנות הממוקם מחוץ ל"קודש", ממוקם מזבח הקטורת בתוך הקודש לפני הארון המונח ב"קודש הקודשים". מיקומו מכניס אותנו צעד פנימה אל הקודש. הקרבנות מבטאים את רצון האדם להתקרב אל ה' ואת בקשת ההתקרבות השגרתית, התמידית. לקטורת הפנימית, העדינה והמדויקת יש כוח מיוחד ובלתי שגרתית הקושר את האדם לאלוקיו במצבים חריגים. מלמדים את הכוהן להשתמש בה בכל יום במנה מדודה – מנה בבוקר ומנה לפנות ערב, אבל יש לה תפקיד נוסף בעתות חירום. אז היא שוברת את המחיצות ואת הכללים. כך, בעבודת הכוהן הגדול ביום הכיפורים, עבודה הנעשית בתוך קודש הקדשים ומהווה את שיאו של יום, וכך באירועי קורח ועדתו, נדב ואביהו שהקטירו אש זרה, ואהרון שהקטיר קטורת ועצר את המגפה, ובעוזיהו שהקטיר כדי לעצור את הצרעת שפרחה על מצחו. מכל הדוגמאות הללו עולה בבירור שעבודת הקטורת שונה היא ומיוחדת משאר העבודות במקדש. הדיוק המופלג שבה (עד כדי השפעת גלי הקול על מבנה התערובת, "הקול יפה לבשמים") מעיד על הקרבה המיוחדת לקב"ה שכל סטייה דקה ממנו – גם אם יש בה כוונות טובות – עלולה להפוך לעבודה זרה.

אמר רבי עקיבא: [פעם אחת] סח לי רבי ישמעאל בן לוגא: פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם [של בית אבטינס שעסקו בהכנת הקטורת] לשדה ללקט עשבים, וראיתי ששחק ובכה [מסורת הש"ס: שבכה ושחק]. אמרתי לו: מפני מה בכית? אמר לי: כבוד אבותי נזכרתי. ומפני מה שחקת? אמר לי: שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזירנו לנו. ומפני מה נזכרת? אמר לי: מעלה עשן כנגדי [=עשב שגורם לעשן הקטורת להתמר בזקיפות ולא להתפזר] הראהו לי! אמר לי: שבועה היא בידינו שאין מראין אותה לכל אדם.

בסיפור זה אנו פוגשים את הזיכרון האצור בריח. ניתן להבין מדוע בחרו חז"ל מכל פרשת הקרבנות דווקא בפרשיית פיטום הקטורת לאמרה בסיום התפילה. פרשת זו אמורה לעורר בנו געגוע, ודרך התעוררות חוויית הריח ושאיפה לחזרת העבודה, עם הדיוק והעדינות הכרוכות בה, להשבת האחדות הנחוצה כל כך.

שרה אליאש

מרצה בתואר שני בניהול וארגון מערכות חינוך

שנות נדודיהם "ורוח נכון חידשו בקרבם". מכאן שהורים היודעים לחנך את בניהם הם חלק מקיום האומה והמשכה הרוחני יהודי בעולם, הם נותני הזכות לקיום העולם ולהמשך הדורות. אולי נבין על פי זה את פשר ייחוסו של פנחס לאהרן הכהן, שורש חינוכו הטהור שהוא תשובה ניצחת כנגד כל המלעיזים או החוששים לשמץ של מחשבה לא טהורה שהשתרבה למעשיו. כך גם פשר ייחוסו של בנות צלופחד ליוסף הצדיק, עדות נאמנה לפרי החינוך הטהור המתחיל עוד מהשורש, מיוסף הצדיק, הבא לידי ביטוי בחיבתן העזה לארץ, הקו המנחה החינוכי והשורשי שתחילתו נעוץ באהבת יוסף הצדיק את הארץ.

גם אופן הקניית חינוך טהור זה רמוז בפרשתנו: "ויהיו לנס, ובני קרח לא מתו" (כו, י-יא), מסביר בעל ה"ילקוט סופר" (שם), שכדי שכן יפתח אצלו את מידת הכעס והמחלוקת אין צורך במאמצים. די לראות אצל האבא דוגמה אישית לכך. אך אצל בני קרח אירעה תופעה לא מצויה. אביהם היה בעל מחלוקת גדול, אך הם לא תפסו אומנותו אלא חזרו בתשובה. על זה אומר הכתוב "ויהיו לנס...", תופעה פלאית! ובילקוט שמעוני (קרח תשנ) מובא:

"אשרי האיש" – אלו בניו של קרח, "אשר לא הלך בעצת רשעים" – שלא הלכו בעצת אביהם [...] "כי אם בתורת ה' חפצו" – אלו בניו שאמרו שירה, בני קרח לא חיים ולא נידונים, עומדים בגהינם ואומרים שירה".

יהודים האומרים "שירה"... אך בגהינם... מסביר הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל (דברי אגדה, שם), שאדם אשר איננו שולח את בנו לבית ספר ולחינוך של רשעים, כבר מגיע לו על כך "יישר כוח", אבל גם כאשר שולח את בניו למקום "אשר תורת ה' חפצו", שיבדוק ויברר היטב על המקום, ישב עם בניו בלימוד משותף ובשיחה אישית, יתעניין וישקיע בהם מזמנו ומרצו וייתן דוגמה אישית אמיתית למידות טהורות ונעלות, שלא יזדקק לנס כפי שהיה עם בני קרח.

מלכיאל אברהם
סטודנט לתואר שני
בניהול וארגון מערכות חינוך

פרשת פנחס פותחת בייחוסו של פנחס ובמתן שכרו על מעשה הקנאות שעשה: "פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום" (כה, יא). רש"י במקום מבאר את פשר ייחוסו, "לפי שהיו השבטים מבזים אותו, הראיתם בן פוטי זה, שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים והרג נשיא שבט מישראל, לפיכך בא הכתוב וייחוסו לאהרן הכהן".

בפרשתנו מובא כיצד נחלקה הארץ לנחלאות. "אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבותם ינחלו" (כו, נה). גם כאן אנו מוצאים את ההתייחסות לפרט על פי התייחסותו ל"מטה אבותיו".

אף בנות צלפחד, בבואן אל משה בטענתן הצודקת על ירושת חלקן, מתייחסות מפורשות בפסוק עד ליוסף הצדיק: "ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה למשפחות מנשה בן יוסף [...] תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו." (כז, א, ד).

רש"י מבאר במקום (שם): הלא כבר נאמר "בן מנשה"? אלא לומר לך: יוסף חיבב את הארץ שנאמר (בראשית נ, כה) "והעליתם את עצמותי מזה", ובנותיו חיבבו את הארץ, שנאמר: "תנה לנו אחוזה".

הרש"ר הירש בפרשתנו כותב יסוד נפלא לנקודה המשותפת לכל המובא וז"ל:

גדול ההישגים של ההורים, הם הבנים והנכדים הנוהגים כשורה, כי הבנים מעידים על זכות האבות ומכפרים על חולשותיהם... כשישים ריבוא גברים היו ראויים לגאולה, מוכנים ללכת בדרך ה' אחרי שנבחנו בכור ההיתוך של מצרים.. וכשישים ריבוא גברים היו ראויים לרשת את אדמת התורה, אחרי כל החטאים והתלאות של דור המדבר ומשה היה יכול לומר אליהם: "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום".

והנה בנים אלו, שנמצאו ראויים לרשת את הארץ, נטלו את חלקם רק "לשמות מטות אבותם", כיורשיהם וכנושאי שמם של אביהם. עובדה זו מוכיחה שאותם אבות שקיפחו את זכותם לארץ ידעו לחנך את בניהם במשך שלושים ושמונה

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

מדבריו לפרשת פנחס

אחדות ושבטיות

ברוריה מכמן

ככל שיגדל קיבוץ הגלויות, ככל שיגדל מספר היושבים בארץ, עד שנגיע ל"כל יושביה עליה" או לכל הפחות רובם, נתקרב למצב שהיובל והשמטה יהיו מדאורייתא. שמיטה ויובל יופיעו בכל תוקפם מתוך פגישה המונית הדדית של העם והארץ, וכן מתוך הזדהות שבטי ישראל עם חלקי הארץ השייכים להם. **לכן נצטוו בנות צלופחד להתחתן עם בני השבט שלהן**, כדי שלא לגרום בלבול במהות השבטים, "שלא תיסוב נחלה [...] ממטה אל מטה", ולא לגרום טשטוש בערך הכללי של ישראל, שמתגלה כש"איש על מחנהו ואיש על דגלו". אין כאן פירוד חס ושלוש, אלא השלמה של כל האורגניזם, כאשר כל אחד מוסיף לצד האחר מתוך שמירת הייחודיות שלו. **אנו הולכים ונעשים "גוי אחד בארץ", שנבנה מתוך הפירודיות השטחית של חוץ לארץ. האחדות מתגלה מתוך דברים שהיו לפני כן פירודים. קידוש השם עולה מתוך חילול השם.**

נזכה למצב בו כל הגוונים של כלל ישראל יתגלו יחד עד השיא העליון של **בית המקדש, בו כל ישראל מופיע כאחד**. אף על פי שיש חילוקים בין תלמידי חכמים לבין עמי הארץ, כשמתקבצים יחד שלוש פעמים בשנה, אז כולם בדרגת **חברים** מתוך קדושת "ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו", "שהיא עושה כל ישראל לחברים". קדושת ירושלים היא מעל החילוקים השונים, וכוללתם יחד, ולכן כשהם נפגשים במקור המקדשי הם מתבטלים בהיקף הכלל ישראלי. בימינו, יותר ויותר אנו מתקרבים למצב של "גוי אחד בארץ", שהוא הביטוי החריף ביותר של שלמות העם, ומתוך כך גילוי שכינה בשלמותה.

מתוך: הרב שלמה אבינר (עורך), שיחות הרב צבי יהודה – שמות, ירושלים תשנ"ח, עמ' 87-88.